

Vicent Andrés Estellés

Visat núm. 2

(octubre 2006)

per Hans Ingo Radatz

El poeta valencià Vicent Andrés Estellés és tot un clàssic de la literatura catalana moderna, una d'aquelles personalitats que tant ha contribuït a la cultura del país deixant-nos el seu llegat. L'obra poètica d'Estellés és molt extensa: l'any 1990 es va publicar el desè volum, i de moment el darrer, de la seva obra completa, tot i que ni de bon tros s'hi recollia tot el que havia escrit. Només cal tenir en compte la gran quantitat de materials que encara avui són inèdits, i que l'autor emmagatzemava en bosses de plàstic per tots els racons de casa seva, com si esperés que els lectors i els crítics encara haguessin d'estar enfeïnats durant molt de temps amb la seva obra, com si potser encara no n'haguessin pogut copsar del tot el significat. D'una manera similar al que va passar amb Fernando Pessoa, en Estellés s'ha donat la situació que una obra, que s'havia gestat durant una dècada, de sobte es va fer pública en un tres i no res, i des d'aleshores, a poc a poc, s'ha pogut classificar i atorgar-li el reconeixement que es mereix.

Presentat com a «escriptor valencià», a l'estranger hi ha una certa tendència a veure en Estellés el representat d'una «literatura regional». De fet, però, l'epítet *regional* per a caracteritzar l'obra d'Estellés i la imatge que ell tenia de si mateix resulta absolutament inapropiat. Com molts grans artistes, és ben cert que treu d'un profund arrelament en la cultura de la seva terra el gran impuls per a les seves creacions artístiques. Ara bé, d'una manera semblant al que passava amb Federico García Lorca, que precisament per això era conegut com «el andaluz universal», Estellés no té per objectiu últim allò que és local, sinó la condició necessària que fa possible la universalitat. En aquest sentit, tindriem el mateix dret a anomenar Estellés «el valencià universal»: tot el que significava Granada per a Lorca, ho significa per a Estellés Burjassot, el seu poble natal.

L'any 1962 Joan Fuster, amb el seu llibre *Nosaltres, els valencians*, va establir les bases del valencianisme polític i cultural. Aquesta obra, a més de posar èmfasi en les particularitats valencianes, proclamava que la llengua, la cultura i la història de València formaven part, sense cap dubte, d'un marc cultural més gran: el de la cultura catalana. El que va fer Joan Fuster en el terreny de l'assagística i la història de la civilització, ho va dur a terme Vicent Andrés Estellés en el camp de la literatura: superar el provincianisme que havia imperat durant tant de temps en la cultura valenciana, i oferir una aportació valenciana genuïna a la literatura universal.

Vida i obra

Les circumstàncies externes de la vida de Vicent Andrés Estellés no van ser, ni de lluny,

espectaculars, llevat d'alguns dels profunds canvis col·lectius que es van esdevenir durant el decurs de la seva vida. Els anys del franquisme van ser una experiència traumàtica per als intel·lectuals valencians. Una experiència de la qual ningú no se'n podia deslliurar i que els va mantenir units. Si busquem dades biogràfiques de Vicent Andrés Estellés, de tant en tant a València ens trobem amb la resposta següent: en realitat, no té biografia. Per descomptat que Estellés en té, de biografia, però en diversos aspectes és tan típica i tòpica com la de qualsevol escriptor valencià de la seva generació, que allà amb prou feines es considera com una biografia. Es podria tractar perfectament d'una il·lusió òptica provocada per les enormes proximitats i paral·lelismes de la vida.

Com un cas típic d'artista del segle XX, es va veure forçat durant gran part de la seva vida, com també Franz Kafka, Antonio Machado, Charles Ives i molts d'altres, a dedicar-se a l'humil ofici de forner. Igual que la majoria dels representants de la cultura catalana al País Valencià, Vicent Andrés Estellés provenia de l'ambient rural: va néixer el 4 de setembre de 1924 al poble de Burjassot, prop de València, al si d'una família dedicada a l'ofici de forners des de feia generacions. També Vicent, de vaillet, va exercir durant molt de temps l'ofici de forner, abans de dedicar-se al periodisme. Més endavant, amb el títol del seu llibre *El gran foc dels garbons*, faria al·lusió a la flamarada del forn del seu pare, que simbolitzaria el tarannà apassionat de la gent de la vila plasmada al llibre.

Els orígens d'Estellés, que procedia d'una família humil, com «els llibres que no ocupen un prestatge destacat» (Fuster), van marcar la seva visió del món i de l'art, i apareixen sota diverses formes, una vegada i una altra, al llarg de la seva obra. Mai no es va considerar un poeta hermètic o acadèmic, sinó que sempre es va veure com «un entre tants», com un autor que, tot i que escrivia, sense caure en el to patètic, «per al poble», ho feia sobretot des del poble.

Ben aviat, ja des d'abans que esclatés la Guerra Civil, Estellés va fer els primers passos com a escriptor, i al començament va escriure obres de teatre en què utilitzava una llengua encara plena d'empremtes dialectals. La seva infància i la seva joventut van estar marcades per l'experiència de la Guerra Civil i, més encara, de la postguerra.

L'esteticisme acadèmic de la revista literària *Garcilaso* va tenir una influència decisiva en la poesia espanyola d'aquells anys. Al principi, tampoc Estellés no es va poder deslliurar d'aquesta influència, i l'estil de la revista va marcar els primers poemes que va publicar —especialment pel que fa a la llengua, ja que en aquella època encara escrivia en castellà. Quan va acabar els estudis, el van destinar a fer el servei militar al Pirineu de Navarra: allà va retrobar-se amb el català, segons deia, perquè se sentia molt sol.

L'any 1948 va començar a treballar com a periodista pel diari *Las Provincias*, del qual deu anys després fou nomenat redactor en cap. El 1955 es va casar amb Isabel; començava així un matrimoni que duraria fins a la seva mort. La seva imatge de pare de família responsable i atent deixava perplexos alguns dels lectors dels seus poemes d'amor, tan liberals i de vegades fins i tot escandalosament pornogràfics, perquè preferien d'imaginar-se el poeta més aviat com un sàtir desenfrenat i erotòman. La inusual franquesa amb què tractava els temes eròtics, però, no tenia en absolut res a veure amb una libido excessiva de l'autor. La literatura valenciana ha tractat tradicionalment el sexe amb menys embuts de com s'ha fet, per exemple, a Barcelona. Per a molts d'altres, però, aquesta faceta de la seva obra té alguna cosa a veure amb la pretensió de concebre poèticament la totalitat del món sensitiu de les persones, motiu pel qual es neguen a deixar de banda una part tan important com és la sexualitat.

La tràgica mort de la primera filla del matrimoni l'any 1956 va suposar un cop duríssim, que Estellés va trigar molt de temps a superar. Ja en la seva infància havia tingut contacte amb la mort d'una manera molt directa a causa del traspàs de diversos parents propers —una experiència que va fer del tema de la mort un dels més habituals en la seva obra.

Malgrat tot, Estellés no prenia la mort com a punt de partida per a especulacions transcendents, sinó que la presentava com un fet quotidià; la naturalitat amb què coexisteixen la vida i la mort en l'obra d'Estellés recorda, pel seu tracte realista de la vida terrenal, la descripció medieval de la dansa de la mort. Durant aquests anys, Vicent Andrés Estellés va començar a augmentar la seva producció literària, i ho va fer apartat dels cercles literaris oficials, depurats per la censura, ja que la situació política no permetia pràcticament cap publicació. Durant molt anys va escriure amb la descoratjadora perspectiva que la seva obra probablement no arribaria mai a un públic més nombrós que el cercle limitat d'experts en poesia, i omplia de poemes carpetes i quaderns, amb l'esperança que arribarien temps millors. Malgrat tot, la llengua i la cultura a les quals sentia que pertanyia semblaven condemnades a mort sota la invasió de la cultura espanyola oficial, i Estellés es va trobar fent de cronista i emmagatzemant records, tot intentant retenir obsessivament els detalls del dia a dia i les paraules quotidianes en perill d'extinció.

La llengua d'Estellés, tan plena de força, es nodreix de la llengua dels clàssics, alhora que s'alimenta d'un valencià popular, amb tots els seus vulgarismes i dialectalismes. Per a Estellés, la presència equilibrada d'elements col·loquials fa de contrapès del llenguatge purament poètic. Per aquesta raó, en els seus poemes evita caure en aquella afectació «escapista» que es va propagar durant el franquisme com a prototipus de tots els artistes. Així neix l'equilibri típicament estellesià entre la sàtira i el realisme, que de tant en tant fa possible un cert grau d'emotivitat i sinceritat, cosa que potser es faria pesada de no ser per aquest trencament irònic i lleuger. En canvi, però, sempre aconsegueix uns efectes captivadors i, així, resulta entenedor per al lector.

Quan la situació política espanyola es va relaxar i es va poder tornar a publicar literatura catalana contemporània, va començar, a partir de 1971, l'autèntic *boom* de l'obra estellesiana. Al cap de pocs anys s'havia publicat la major part de l'obra gestada en el decurs dels vint anys anteriors (el 1972 es va publicar el primer volum de l'obra completa). Tanmateix, la seva creixent popularitat com a escriptor en llengua catalana va coincidir amb la radicalització dels sectors nacionalistes de dretes, que tornaven a agafar poder a València. Aquests, coneguts com «els blavers», tenien per objectiu, després de la mort de Franco, la lluita contra el pancatalanisme, i feien el que calgués per a evitar que la democràcia i la descentralització avancessin. A aquests sectors els empipava especialment (i encara els empipa) el ressorgiment d'una vida cultural pública en llengua catalana a València. Com que Estellés n'era un representant destacat, va patir nombrosos assetjaments públics.

No obstant això, l'obra d'Estellés va sobreviure sana i estèlvia, durant molt de temps, a tots els conflictes polítics del dia a dia, precisament perquè, malgrat el seu compromís polític, Estellés mai no havia volgut divulgar la seva ideologia política. No hi ha pràcticament cap premi literari català d'importància que ell no hagi rebut, i el seu estatus d'un dels poetes contemporanis més destacats en llengua catalana és universalment reconegut. Després d'una greu i llarga malaltia, Vicent Andrés Estellés va morir a València el 27 de març de 1993.

Traduït per Maria Bosom